

Відповідно, формування й розвиток професійної компетентності учителя проблема актуальна і неординарна.

Література

1. Алексеева Л.П., Шаболдина Н.С. Преподавательские кадры: состояние и проблемы профессиональной компетентности. – М., 1994. – С.44.
2. Віаніс-Трофименко К.Б. Професійна компетентність вчителя як необхідна умова сучасного навчального процесу.// Педагогічні науки. Збірник наукових праць. Вип.. 38. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. – С.233- 236.
3. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність: Підручник –К.: Вища школа, 2004. – 422с.
4. Кондрашова Л.В. Процесс обучения в высшей школе. – Кривой Рог, 2000. -218с.
5. Кондрашова Л.В. Методика подготовки будущего учителя к педагогическому взаимодействию с учащимися. – М., 1990.– С.160.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма. - М., 1996. – с. 308.
7. Павлик О.А. Формування технологічної компетентності майбутнього вчителя-словесника.// Професіоналізм педагога. Європейський вибір України. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. – Ялта. - 2005. – С. 244.
8. Слостенин В.А. Педагогіка. М.: 2000. 512с.
9. Слостенин В.А. Формирование личности советской школы в процес се профессиональной підготовки. - М.: Просвещение, 1976. - 160с.

Л.О.Савченко, Л.В.Бешевець

ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВЧИТЕЛЯ

В статье рассмотрены составляющие педагогической компетенции. Определено понятие “педагогическая компетенция” учителя.

The article deals with some problems of pedagogical composite in students' life.

Сьогодні серед української педагогічної громадськості, на сторінках педагогічної преси та у змісті нормативних документів, що регламентують розвиток освітніх процесів, досить часто можна натрапити на тезу про необхідність запровадження компетентнісного підходу. Проте цей термін є для нас досить новим і невизначеним. Поняття компетентнісної освіти, освітньої компетентності прийшло до нас із зарубіжних країн, де його широко вживають і досліджують уже понад десять років. Поки що в українському освітньому просторі недостатньо представлені книги чи статті, присвячені цій проблемі, особливо написані українською чи перекладені з європейських мов. Адже зрозуміло, що перш ніж говорити про "запровадження підходу до практики навчання із національної школи", необхідно розібратись у сутності ключових понять і положень такого підходу.

Вже в середині ХХ століття у розвитку освіти більшості країн проявились два важливих чинники, що ніяк не вписувалися в традиційні системи. По-перше, школа почала катастрофічно відставати від темпу розвитку й оновлення знань. По-друге, у зв'язку із соціокультурними зрушеннями ХХ ст. освіта стала масовою, розрахованою "на всіх". Відтоді ці чинники обумовили чимало спроб реформування і якісних зрушень в освітніх системах більшості країн світу.

Сьогодні розвиток людського суспільства та цивілізації висуває перед освітою принципово нові питання.

Наприкінці ХХ ст. почали відбуватися докорінні зміни в парадигмі й методології освіти, передумови й окремі елементи яких склалися протягом усього століття. Колишня парадигма, що відбивала інтереси та сутність індустріального суспільства, детермінованого пізнання й однозначності оцінок, поступово замінюється методологією інформаційного суспільства, плюралістичного пізнання та різними оцінками ситуацій [6].

Зважаючи на те, що поняття "компетентність" є системним утворенням, можна виокремити такий підхід, запропонований відомим британським психологом Дж.Равеном.

На його переконання, компетентність — це *специфічна здібність*, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній сфері, яка охоплює фахові знання, предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії [1, 6].

Отже, відправним моментом визначення поняття, на нашу думку, може стати інтегрований комплексний підхід, який має спиратися на теорії професійної компетентності, розроблені відомими науковцями з проблем професійної підготовки вчителя В.О.Сластьоніним, Є.М.Шияновим та А.К.Марковою. Структура професійної компетентності педагога розкривається В.О.Сластьоніним і Є.М.Шияновим через педагогічні вміння, а саме поняття "компетентність" визначає єдність теоретичної і практичної готовності вчителя до здійснення педагогічної діяльності [2, 40-41].

Процесуально-особистісний підхід до компетентності, розроблений А.К.Марковою, розрахований не лише на результативність професійно-компетентної праці вчителя, а й передбачає компетентність як співвідношення в реальній праці професійних знань і вмінь, професійної позиції та психологічних якостей особистості [4,113-126]. Узагальнено компетентність розглядається А.К.Марковою як індивідуальна характеристика ступеня відповідності праці вимогам професії. "Професійно компетентною є така праця вчителя, в якій на достатньо високому рівні здійснюються педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, реалізується особистість вчителя і досягаються результати навчання та виховання школярів" [4,8].

Основні сфери діяльності вчителя в структурі професійної компетентності А.К.Маркова аналізує через такі складові: а) професійні (об'єктивно необхідні) психологічні і педагогічні знання; б) професійні (об'єктивно необхідні) педагогічні вміння; в) професійні психологічні позиції, установки вчителя, яких вимагає педагогічна професія; г) особистісні якості [4,7-8]. При цьому вона підкреслює, що питома вага окремих складових професійної компетентності може бути нерівноцінною. Пріоритетними, з позиції вченого, є ті складові професійної компетентності, які свідчать про результати педагогічної праці.

Здійснюючи понятійне порівняння термінів "професіоналізм" і "компетентність", вона наголошує, що людина може бути професіоналом у своїй сфері, але не бути компетентною у вирішенні всіх професійних питань. Тому доцільно вивчати окремі сторони професійної компетентності фахівця, серед яких етична має переважаюче значення [2,34], оскільки передусім моральні цінності й установки визначають мету, стратегію і тактику педагогічної дії.

Для нашого дослідження особливо важливі висновки А.К.Маркової стосовно того, що домінуючим блоком професійної компетентності вчителя є такі системні характеристики:

- мотивація (спрямованість особистості та її види);
- якості (педагогічні здібності, характер і його риси, психологічні стани и процеси);
- інтегральні характеристики особистості (педагогічна самосвідомість, індивідуальний стиль, креативність) [4,41].

Педагогічна компетентність майбутнього вчителя це процес, який висуває високі професійні вимоги до особистості педагога, його професійно-значущих якостей, здатності до високоефективної інноваційної діяльності, прояву нестандартного мислення, імпровізації, інтуїції, майстерності, що граничить з мистецтвом, професійним талантом. Крім того, йому необхідно мати швидкість і гнучкість думки, оригінальність, допитливість і мужність, а також здатність до організації часу і програмування своєї майбутньої діяльності, передбачати її події, встановлювати для себе оптимальні режими активності та пасивності, визначати ритми діяльності.

У дослідженнях Н.Кузьміної та А.Реан показано, що для самостійної професійно-педагогічної компетентності необхідно мати на досить високому рівні розвинуті комунікативні, організаторські уміння та відповідальне ставлення до справи, адже заняття є спілкуванням людини з іншою людиною [5,24]. Узагальнюючи вище зазначене можна виділити такі складові педагогічної компетентності:

1. Теоретична компетентність

1. Основи психолого-педагогічної компетентності вчителя.

- 1) Вступ до педагогічної діяльності
- 2) Загальні основи педагогіки
- 3) Дидактика
- 4) Теорія виховання
- 5) Історія педагогіки

2. Основи особистісно орієнтованої компетенції.

- 1) Актуальні проблеми навчання та виховання дітей
- 2) Педагогічні технології
- 3) Методика виховної роботи з урахуванням особистості учня
- 4) Особистісно орієнтована корекційна педагогіка
- 5) Основи наукових педагогічних досліджень

II. Організаційна компетентність

3. Основи компетенції в управлінні школою та вищими навчальними закладами.

- 1) Педагогічний менеджмент у вищій школі
- 2) Школознавство
- 3) Організація методичної роботи в школі
- 4) Педагогічні інновації та їх впровадження в шкільну практику
- 5) Організація навчання та виховання дітей в школах різного типу

III. Проектувальна компетентність

5. Основи формування технологічної компетенції.

- 1) Сучасні дидактичні концепції
- 2) Педагогічні технології в вищій школі
- 3) Педагогічна інноватика
- 4) Планування роботи з корекційної педагогіка
- 5) Основи педагогічної майстерності

6. Основи проектувальної компетенції.

- 1) Психогігієнічні умови організації навчально-виховного процесу в вищій школі
- 2) Формування та корекція стилю педагогічної діяльності
- 3) Організація і методика соціально-педагогічного комунікативного тренінгу
- 4) Формування здорового способу життя.

Висновки. Таким чином, педагогічна компетентність як інваріантна характеристика, з одного боку, відображає відпрацьовану досвідом систему професійних норм і правил поведінки вихователя, а з іншого — є психолого-педагогічним інструментом впливу вчителя на внутрішній світ дитини. Складові педагогічної компетентності: теоретична компетентність; організаційна компетентність; проектувальна компетентність. Компетентність у широкому розумінні розглядається як ступінь зрілості особистості, тобто певний рівень її психічного розвитку (навченість і вихованість), що дозволяє успішно діяти в суспільстві. У вузькому розумінні компетентність виступає в якості діяльнійшої характеристики.

Перспективи. Проведене дослідження показало важливість вивчення складових педагогічної компетентності в роботі сучасної вищої школи, але не вичерпує змісту проблеми, що вивчається. Надалі ця робота вимагає розробки конкретних ситуацій, які носять особистісний характер у розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців.

Література

1. Равен Дж. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы /Пер.с англ.-М.,2001.-142 с.
2. Слостенин В.А. Формирование личности советской школы в процессе профессиональной подготовки. -М.: Просвещение, 1976.-160 с.
3. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: 1996.-308с.
4. Хоружа Л.Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: Теорія і практика. - К.: Преса України, 2003.- 320 с.
5. Кисельдорф С.И. Формирование у студентов педагогических умений и навыков в условиях университетского образования.— Л.: ЛГУ, 1973.— 152 с.
6. Слостенин В.А., Г.И. Чижаква. Введение в педагогическую аксеологию.- М; Академия, 2003.-192 с.

ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

В статье рассмотрены проблемы изучения формирования профессионально-педагогической культуры будущих учителей начальной школы.

In clause it is shown growth of professional - pedagogical cultural of students and the future teachers of initial classes.

Постановка проблеми. Глибокі соціальні, духовні й економічні зрушення, що відбуваються в Україні, вимагають підвищення рівня професіоналізму працівників сфери освіти. Особливе місце належить учителю, здатному вільно орієнтуватися в соціальних умовах, розуміти особливості розвитку культури, оволодівати науковою інформацією, глибоко усвідомлювати місце та роль освітніх процесів, систем у світовому культурному просторі, поєднувати глибокі фундаментальні теоретичні знання й практичну підготовку, що вимагає від нього високої професійно - педагогічної культури. Підготовка вчителя, початкової школи здатного до ефективного здійснення педагогічної діяльності, пов'язана з формуванням у нього професійно - педагогічної культури.

Мета статті розглянути проблеми вивчення професійно – педагогічної культури майбутніх вчителів початкової школи. з цією метою ми провели дослідну роботу.

Отримані результати. Дослідну роботу розпочали з анкетного опитування учителів, студентів з метою виявлення їх уявлень про сутність професійно - педагогічної культури, її сутнісні характеристики і показники. 497 студентів на питання відкритої анкети "Які особливості притаманні культурі вчителя?" вказували майже на однакові якості та властивості: учитель повинен бути людиною освіченою, інтелігентною - 30,9% опитаних; повинен досконало знати та любити свій предмет, уміти відповісти на будь-яке питання - 52,3% ; уміти спілкуватися з учнями - 44,2%; любити учнів - 31%; мати витримку, спокійно слухати, уміти вислужувати учня – 18,9%;

розуміти учнів - 17,4%; бути ввічливим, не ображати учнів - 27%; сумлінно ставитися до своїх обов'язків - 15%; об'єктивно оцінювати знання та поведінку учнів - 7%; уміти передавати знання, пояснювати так тему, щоб було зрозуміло - 5,5%.

Відповіді засвідчили, що учнів приваблює в учителів, перш за все, рівень знань, умінь встановлювати контакти, спілкуватися, ставитись до них з повагою, любов'ю і розумінням. Але викликає тривогу той факт, що вчителі не уміють вислуховувати учнів, ображають їх.

Звичайно, діапазон відповідей учителів (85 опитаних) Так, 53,4% опитаних вважають, що педагогічна культура вчителя - це висока освіченість, начитаність, вихованість, інтелігентність, любов до людей. Показниками педагогічної культури, як засвідчили відповіді, є: тактовність - 36,3%; ввічливість - 35,6%; умінь спілкуватися з учнями та їх батьками, колегами - 37,5%; професіоналізм - 19,6%; дисциплінованість - 18,9%; порядність - 12,3%; повага до людей - 10,2%; оптимізм - 8,6%; толерантність - 2,2%; умінь красиво одягатися - 2,8%. 55,6% учителів вважають, що необхідно постійно підвищувати рівень професійно-педагогічної культури. 44,4% учителів не вбачають за необхідне формувати професійно-педагогічну культуру, а вважають, що необхідно розвивати лише професійні якості та знання вчителя.

Ми встановили, які уявлення мають студенти щодо проблеми формування професійно - педагогічної культури вчителя та її компонентів. Так, на питання "Що являє собою педагогічна культура?" отримали такі відповіді. Більшість студентів із випускних курсів Південноукраїнського педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського (31,6%) вважали, що професійно-педагогічна культура - це одна з складових загальнолюдської культури, з одного боку, і невід'ємна складова педагогічної майстерності, - з другого; 17,9% опитаних упевнені в тому, що це сукупність професійних якостей, яка включає, перш за все, навички спілкування з учнями, а також компоненти загальнолюдської культури; 18,8% студентів припускають, що це сукупність якостей особистості, що сприяє ефективній педагогічній діяльності; 15,3% під

педагогічною культурою розуміють рівень творчих здібностей і сил людини, котрі реалізуються в педагогічній діяльності та включають знання, уміння, навички вчителя, рівень інтелекту, морального і естетичного розвитку: світогляд, форми та способи спілкування; 14,4% опитаних зазначили, що це - частина професіоналізму учителя, та синтез професійних якостей.

Студенти перших курсів Південноукраїнського педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського (537 опитаних) зводили педагогічну культуру, в основному, до спілкування вчителя з учнями, до етичної поведінки педагога в різних ситуаціях (63%), деякі вважали, що це система, синтез особистісних якостей, знань і ерудиції вчителя (20%); комплекс етичних норм та індивідуальних якостей педагога, котрі сприяють продуктивному спілкуванню з учнями, допомагають запобігати конфліктним ситуаціям (7%); 5% опитаних вважали, що педагогічна культура - це, перш за все, поведінка вчителя, його ставлення до учнів, уміння завоювати їх повагу, бути для них авторитетом у всіх справах; 5% студентів були упевнені в тому, що це володіння вчителем усіма необхідними педагогічними прийомами, котрі дозволяють виховувати та навчати школярів, не принижуючи їх гідності, проявляючи тактовність.

На питання "Які компоненти педагогічної культури Ви можете назвати?" студенти відповіли таким чином (див.табл. 1.)

Таблиця 1

Компоненти професійно – педагогічної культури (%)

Компоненти професійно – педагогічної культури вчителя початкової школи	Студенти 1 курсу	2 курсу	3 курсу	4 курсу	5 курсу
Знання предмету та методики викладання	26	22	27	28	25
Любов до дітей	11	14	11	13	9
Комунікативні вміння	14	10	15	16	17
Культура мови	7	8	12	13	14

Компоненти професійно – педагогічної культури вчителя початкової школи	Студенти 1 курсу	2 курсу	3 курсу	4 курсу	5 курсу
Знання педагогіки та психології	23	20	21	17	22
Педагогічна етика	7	6	4	7	7
Культура поведінки	9	9	2	3	4
Педагогічний такт	17	11	8	3	2

Як бачимо, більшість студентів вважали, що в основі професійно - педагогічної культури лежить знання з предмету та методики викладання, знання з педагогіки та психології учителя, велике значення має також культура спілкування, розвинені комунікативні уміння вчителя.

Проте студенти не вказали на важливість розвитку педагогічної етики, не вказали на емпатію вчителя, розвитку тактовності. Слабка обізнаність студентів з професійно важливими якостями і уміннями, необхідними для формування професійно - педагогічної культури вчителя.

На питання "У яких формах треба здійснювати формування педагогічної культури?" студенти утруднювались відповідати (22,2%) або вказували, що цим повинні займатися викладачі (31,7%), що слід створювати певні ситуації (24,6%), проводити диспути (21,5%). Отримані дані дозволили говорити про те, що формування професійно-педагогічної культури є незадовільним, ця проблема є актуальною.

Студенти вважали, що дуже важливо, коли викладач, учитель тактовний, уміє зацікавити, ніколи не принизить, завжди прийде на допомогу, завжди в хорошому настрої, з посмішкою, елегантно одягнений.

На питання "Що заважає процесу формування професійно – педагогічної культури?" студенти в цілому вказали на відсутність творчої атмосфери та демократичних взаємовідносин на заняттях. На думку студентів, щоб працювати творчо, необхідні "відсутність авторитарності з боку викладача

33,4%; "взаєморозуміння" - 27,3%; "доброзичлива атмосфера, у якій почуваєш себе впевнено, вільно, незалежно" - 16,9%; "повага до особистості студента" 43,8%; "постійний діалог, висловлювання власних думок" - 34,3%; "створення ситуацій успіху" - 29,1%.

Таким чином, організація занять у вищому навчальному педагогічному закладі повинна передбачати взаємовідносини "викладач-студент", засновані на довірі, співтворчості, співробітництві, можливості висловити свою точку зору, мати право на помилку, бути почутим і зрозумілим. Такий тип взаємовідносин повинен стати гарантом успіху діяльності учителя.

Великий вплив на процес формування професійно-педагогічної культури спричиняє характер взаємовідносин у вузі. Він повинен бути доброзичливим (25,3% опитаних студентів усіх курсів), взаємний інтерес (19,6%). А от конфліктні ситуації викликають байдужість до студентських проблем (38,1%), небажання зрозуміти студента і прийти на допомогу (22,8%), безтактність (18,4%), нетерпимість (14,3%).

Аналіз відповідей на питання анкет свідчив про те, що проблема формування професійно-педагогічної культури актуальна. Тому їй необхідно приділяти увагу на сучасному етапі розвитку вищої школи, використовувати можливості вузівського процесу, а також педагогічної практики студентів у формуванні їх професійно-педагогічної культури, визначити педагогічні умови й засоби, які забезпечували б цей процес.

Подальшу роботу ми вбачаємо у розробці формувального експерименту з цієї проблеми. Таким чином, проведений аналіз стану проблеми дав можливість визначити цілі, завдання, зміст і методiku проведення формувального експерименту.

Література

1. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти). – Харків, 1998.- 300 с.

2. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя: Учеб. Пособие.- М.: Академия, 2004. – 320 с.
3. Буряк В.К. Педагогічна культура: теоретико – методологічний аспект.- К.: Деміург.-2005 .- 232 с.

К.Г.Вишневська

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ДІЛОВИХ ІГОР НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

В статтє рассмотрено внедрение деловых игр на занятиях иностранного языка в высших учебных заведения.

The article investigates the problems communication culture able to business-playing the development of students' creative abilities while learning a foreign language.

Постановка проблеми. В сучасних умовах все більш гостро відчувається потреба в людях, які володіють культурою мовного спілкування та здатних вільно звертатися на іноземній мові. Інтернаціоналізація відносин в діловому світі підвищує вимоги до якості навчання іноземній мові в умовах загальноосвітньої школи і визначає необхідність пошуку шляхів удосконалення рівня іншомовної комунікативної культури випускників сучасних вищих закладів.

Мета статі визначити вплив та впровадити в практику вищої школи ділових ігор, як засобу розвитку комунікативної культури студентів.

Отримані результати. В основу дослідницької роботи ми поклали результати експерименту, що констатує. Побудова дослідно-експериментальної роботи базується на демократичному стилі спілкування, позитивному емоційному настрою, введення студентів у комунікативне середовище. Ми хотіли показати ділові ігри на заняттях з англійської мови, і як вони впливають на розвиток комунікативної культури студентів. В експерименті, що констатує, було встановлено, що низький рівень комунікативної культури порозумівається тим,

що засвоєння навчального матеріалу носить репродуктивний характер. На заняттях спостерігається нудьга і пасивність.

Для зняття цієї негативної сторони ми у свою дослідно-експериментальну програму ввели ігрове навчання. Реалізація нашої програми сприяла подолання авторитарного стилю спілкування, перетворення відносин у системі “викладач – студент”. Заняття будувалися на педагогічній взаємодії, співробітництві вчителя й студента. Результати констатуючого експерименту вказують на те, що необхідно проводити цілеспрямовану роботу по формуванню комунікативної культури студентів. В основу розробки програми формуючого експерименту лягли визначені нами педагогічні умови. Мета формуючого експерименту: враховуючи визначені умови формування комунікативної культури студентів засобами ділових ігор, розробити експериментальну програму по підвищенню рівня сформованості комунікативної культури студентів на уроках іноземної мови.

Дана ціль передбачає вирішення таких навчальних завдань:

- перевірити визначені педагогічні умови;
- розробити дослідно-експериментальну програму із застосуванням ділових ігор, які б сприяли підвищенню рівня комунікативної культури студентів;
- розробити кілька нестандартних занять, з використанням ігрових ситуацій на уроках іноземної мови для підвищення комунікативної культури студентів.

Наведемо фрагменти занять до теми “Нові знайомства”

Interview a public man or a prominent specialist following the information program given in the card.

Карточка №1. Ви питаєте видатного кінорежисера. Отримайте інформацію про те, які фільми він зняв, над чим працює зараз, у яких кінофестивалях брав участь, які плани на майбутнє, на якій студії працює, з якими акторами.

Guide words: film director, to shoot a film, actor (actress), film studio. International Film Festival, plans for the future

Карточка №2. Ви питаєте художника. Отримайте інформацію про жанр, у якому він працює, про виставки, у яких брав участь, про тематику його добутків, про творчі плани.

Guide words: painter, artist, portrait-painting, landscape, battle painting, exhibition.

Карточка №3. Ви питаєте космонавта. Отримайте інформацію про політ, у якому він брав участь, характері підготовки до нього, про основні цілі дослідження космічного простору, про успіхи сучасної космонавтики, про плани на майбутнє.

Guide words: cosmonaut, space flight, to put a spaceship into orbit to dock, space laboratory, the aims of investigation.

Карточка №4. Ви питаєте народного депутата міської ради. Отримайте інформацію про реалізацію генерального плану будівництва міста (селища), про житлове і культурне будівництво, про побутове обслуговування, про міський транспорт, торгівлю.

Guide words: Scheme of bulding, stores, housing programmer, personal service establishments, public transport.

Карточка №5. Ви питаєте спортсмена-рекордсмена. Отримайте інформацію про вид спорту, у якому він досяг відмінних результатів, про “методику тренувань”, про змагання в яких брав участь, про особисті плани, про особисте життя.

Guide words: sportsman, coach, to train, championship, to set up a record, to beat (to break) a record.

Карточка №6. Ви питаєте вчителя англійської мови, який повернувся з поїздки по Британії. Отримайте інформацію про маршрут поїздки, побачених визначних пам'яток, зустрічах із простими англійцями, загальних враженнях про країну, про цікаві випадки, що виникали під час поїздки.

Guide words: a tour of Britain, interesting places, to see the sights, meeting with common people, general impression of the country, curios incident.

Фрагмент до теми заняття “The telephone”

1. Make up statements using these elementary situations.

Telephone

1. You ring up to your friend. An unknown voice answers, "Hello!" You say-

2. Someone on the phone says you have dialled the wrong number. You say -

3. Your telephone rings. You pick up the receiver. Someone addresses you and goes on speaking and you still don't know who that person is. You say -

4. The secretary of the person to whom you want to speak over the telephone says he (she) is out. You say.

Ігрові вправи для навчання іншомовному спілкуванню.

A) Ігрові вправи для мовленнєвої зарядки.

Візитні картки. Мета: активізація навичок та умінь спілкуватися під час знайомства.

Хід гри: кожний гравець отримує візитну картку, в якій зазначені відомості про нього (ім'я, прізвище, хобі і т. ін.). Після світської розмови учні обмінюються візитками, на картках можуть бути зображені якісь умовні знаки або предмети, які б виконували роль підказки й опори під час спілкування.

Групове інтерв'ю. Мета: активізація взаємодії "питання-відповідь" в певних, заданих умовах.

Хід гри: всі гравці запитують одного з учасників гри. Можна поставити умову, щоб гравець уникав правдивих відповідей. Потім йде обговорення інтерв'ю.

Опитування думок. Мета: практика взаємодії "питання-відповідь" й активізація розумової та мовленнєвої діяльності в заданих умовах.

Хід гри: гравці діляться на групи. Кожна група готує свою анкету відповідно до заданої теми. Потім групи виділяють по одному представнику, який проводить опитування в іншій групі.

Рівняючи результати констатуючого і формуючого експерименту, ми переконалися в тім, що запропонована нами програма занять, на яких використовувались ділові ігри, створюють необхідні умови, що підвищують якість знань студентів.

Усе це підтвердили проведені нами контрольні роботи, повторне анкетування.

У процесі формуючого експерименту ми провели контрольне анкетування з метою визначення рівня сформованості поняття “комунікативна культура”.

Студентам було запропоновано дати відповіді на запитання:

- 1) Чи часто у вас виникає бажання перебити вашого співрозмовника, не дослухавши його до кінця?
- 2) Чи відчуваєте ви систематичну потребу у спілкуванні?
- 3) Бажаєте ви вдосконалити свої комунікативні уміння?
- 4) Чи здатні ви уподібнювати себе своєму співрозмовнику?
- 5) Чи потрібна вам комунікація?
- 6) Чи проявляєте ви ініціативність в процесі спілкування?

Анкетування дало такі результати

27% студентів уважно слухають і ніколи не перебивають співрозмовника, вони відчувають потребу у спілкуванні і прагнуть вдосконалити свої комунікативну культуру. В процесі спілкування вони ставлять себе на місце співрозмовника, намагаючись уподібнитись йому, проявити ініціативу, досягти певної мети, наприклад передати чи одержати нову інформацію, чи удосконалювати свої комунікативні здібності.

35% студентів не завжди уважно слухають співрозмовника і часто перебивають його, вони час від часу відчувають потребу в спілкуванні і прагнення вдосконалити свої комунікативну культуру. В процесі спілкування вони інколи ставлять себе на місце співрозмовника, намагаючись уподібнитись йому, проявляють ініціативність. Процес спілкування ці студенти здійснюють з метою передачі і одержання інформації.

30% студентів часто неуважно слухають, по що говорить співрозмовник, а перебиваючи його, вони інколи відчувають потребу у спілкуванні і прагнення удосконалити свої комунікативні уміння. У процесі спілкування вони зрідка ставлять себе на місце співрозмовника, намагаючись уподібнитись йому, проявити ініціативу. Спілкування ці студенти здійснюють для одержання інформації, зрідка

відчуваючи інтерес до мовленнєвої ситуації, а супроводжують їх такі почуття як задоволення, зрідка - радість.

8% студентів ніколи уважно не слухають співрозмовника, перебиваючи його, вони дуже рідко відчувають потребу у спілкуванні, прагнення удосконалити свої комунікативну культуру. У процесі спілкування ці студенти ніколи не ставлять себе на його місце, не проявляють ініціативність. Спілкування вони здійснюють відчуваючи при цьому байдужість, розчарування, незадоволення, відсутність інтересі до ситуації мовлення.

Висновки. Результати дослідно-експериментальної роботи з використання ділових ігор говорять про позитивний характер нашої роботи, про правильність формуючого експерименту. У цілому вимальовується картина позитивного відношення до предмета та розвитку комунікативної культури студентів.

Використання ділових ігор на заняттях англійської мови сприяло підвищенню пізнавальної активності студентів, пізнавального інтересу студентів, а також підвищенню позитивного відношення до вивчення англійської мови, розвиткові комунікативної культури та здібностей.

Література

1. Абдулина О.А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования.* - М.: Просвещение, 1990.- 141с.
2. Амонашвили Ш.А. *Гуманно-личностный подход к детям.* - М.: Издательство института практической психологии, 1998.- 554с.

Ю.О.Саунова

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ, РІВНІВ ТА ПОКАЗНИКІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ

В статье рассматривается проблема критериев, уровней и показателей экологического сознания будущих учителей биологии.

In article examines the problem of criteria, stages and indices of perspective Biology teachers' ecological consciousness.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Розв'язання гострих екологічних проблем потребує, передусім, розв'язання відповідних психолого-педагогічних проблем. Подолання кризових явищ у природі повинно спиратися на суттєві зміни наявного антропоцентричного та технократичного типу екологічної свідомості. Проблема визначення критеріїв, показників та рівнів екологічної свідомості є актуальною, бо дозволяє детальніше зрозуміти її сутність, що, в свою чергу, є передумовою до створення ефективної технології формування екологічної свідомості майбутніх вчителів біології.

Аналіз наукових досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблему критеріїв, показників та рівнів сформованості екологічної свідомості досліджували вітчизняні та зарубіжні психологи та педагоги: Амосов Н.М., Бешелев С.Д., Виготський Л.С., Гуревич Ф.Г., Глазачов С. М., Львовичкіна А.М., Матрусов І.С., Моргун В.Ф., Нінова Т.С., Никало Н.Г., Реймерс Н.Ф., Тализіна Н.Ф., та ін. Вчені акцентували увагу в більшій ступені на змісті екологічної свідомості, меншій – на умовах її розвитку. Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження приводить до висновку, що поки що не має єдиної чітко визначеної системи критеріїв, показників та рівнів сформованості екологічної свідомості. Є необхідність створення структурно-функціональної моделі формування екологічної свідомості майбутніх вчителів біології, і, особливо засобами навчально-виробничої практики, чому раніше увага не приділялася.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості екологічної свідомості майбутніх вчителів біології.

Виклад основного матеріалу. Спостерігаючи розвиненість компонентів екологічної свідомості та їх відповідних властивостей, ми спробували виявити динаміку формування досліджуваного феномену й охарактеризувати рівні її сформованості. З цією метою виділялися ті критерії, на основі

яких визначаються рівні динаміки досліджуваного нами поняття.

Поняття “критерій” у спеціальних джерелах означає ознаку, відповідно до якої робиться оцінка, “мірило для визначення оцінки предмета чи явища; ознака взята за основу класифікації” [4,181]. У загальному розумінні критерій розглядається як ознака, на основі якої оцінюється що-небудь, мірило суджень [1,117].

Серед критеріїв варто використовувати критерій духовної дистанції як результат втілення в життя її ціннісно-сміслової системи. Цей критерій дозволяє визначити, якою мірою студент зміг втілити духовні цінності в структуру своєї особистості і використовувати їх для власного удосконалення. В шкалі духовної дистанції ступінь наближеності до нас тієї чи іншої події відповідає ступеню зачеплення наших почуттів цією подією.

Під духовною дистанцією слід розуміти найвищі прояви духовності, коли зникає дистанція між індивідом і світом. Духовно розвинута особистість – це та людина, для якої весь навколишній світ має особистісний сенс. Виділяючи духовну дистанцію як критерій розвиненості екологічної свідомості особистості студента, важливо конкретизувати якісні й кількісні показники цього критерію.

За допомогою якісно-змістовного критерію визначаємо наявність і рівень розвиненості екологічної свідомості особистості студента через духовні цінності. Як відомо такі цінності лежать в основі творчої екологічної свідомості і входять до внутрішнього плану діяльності особистості. Духовне має свою динаміку, яка ґрунтується на прагненні особистості до цінностей. Духовна особистість у своїй діяльності мотивується цінностями, які виходять за межі його “Я”.

З погляду кількісного критерію, ми відзначаємо відсутність або наявність, а також ступінь виразності духовної дистанції між індивідом та його навколишнім світом. Особистість, яка переконана у власній причетності до навколишнього світу не може не усвідомлювати своєї відповідальності за інші форми життя. Тому так важливо в

епоху нової екологічної кризи, переусвідомити своє місце у світі і почати перехід на новий етап еволюційного розвитку, при якому етичні принципи - сутнісний регулятор, механізм регуляції відносин людей. Звідси випливають наступні показники - спроби особистості зрозуміти навколишній світ, проникнути в суть речей і явищ, в суть самого феномена людини: усвідомлення Природи суб'єктом відносин, бачення її цілісності і необхідне для цього прагнення одержувати системні знання про світ.

Розглядаючи питання, які пов'язані з відповідальністю особистості за навколишній світ постає проблема "людини в середовищі. Відповідальність за навколишній світ представлена у свідомості особистості студента такими показниками, як присутність образу Природи як цілісного живого організму, його здатності усвідомлювати себе частиною світу, не тільки соціального, але і природного, бачити живе навколо себе і мати здатність співвідносити себе з іншою формою життя, бажання одержувати знання екологічної спрямованості.

Вираженням будь-якого відношення є діяльність. Специфіка процесу формування науково-обґрунтованої екологічної свідомості визначається, головним чином, своєрідністю діяльності, широким спектром виконання функцій, з яких основними є творче усвідомлення нових наукових ідей, визначення свого відношення до них і до дійсності, яка змінюється, рішення проблемних задач. Для здійснення цих функцій майбутній вчитель біології повинен мати стратегічну готовність до "зовнішньої" екологічно творчої діяльності, при якій будь-який вчинок студента розглядається в межах екологічно припустимого, спостерігається і виявляється його здатність і готовність до організації діяльності не в боротьбі з природою, а за створення умов життя в ній.

Творчість як практична участь у виробництві матеріальних й духовних цінностей суспільства неможлива без пошуків сенсу життя. Наявність пошуку сенсу життя вимагає відповідальності людини за власні вчинки, що в подальшому формує гуманістичні ідеали. Отже, найважливішою характеристикою праці вчителя є творчість. Людина, яка може

застосувати принцип творчої діяльності у власній особливій сфері праці – є всебічно розвинутою особистістю. Тому потрібно у процесі підготовки майбутнього вчителя поставити за мету розвиток у студента особистісних якостей, серед яких головні – здатність усвідомлення необхідності змін обставин, необхідності самозмін, здатність знайти в собі засоби для практичного здійснення цієї мети.

У нашому дослідженні ми розглядаємо феномен творчої екологічної свідомості як вищої форми розвитку науково-обґрунтованої екологічної свідомості, як механізм прояву духовної, екологічної культури особистості, свідомості майбутнього вчителя біології. Такий підхід дозволяє нам йти від вчителя як особистості до вчителя як фахівця. Отже, за таким переконанням, на сучасному етапі розвитку суспільства здійснювати початок виходу з екологічної і психологічної кризи людини має бути саме вчителювання, як основної частини в ланцюжку соціалізації особистості.

У творчій екологічній свідомості майбутнього вчителя біології духовна дистанція може проявлятися у трьох ознаках. До них відносимо: відповідальність особистості за навколишній світ, пошуки сенсу життя, творчу діяльність. У цій системі трьох взаємозалежних ознак жоден не існує без іншого. Так, визначив показники екологічної свідомості, за виділеними нами критеріями, ми маємо можливість виявити динаміку формування цього складного особистісного утворення і надати характеристику рівнів її розвитку.

Під рівнем екологічної свідомості ми розуміємо якісний облік і взаємодію зазначених вище критеріїв і показників. Майже кожен наступний рівень відрізняється від попереднього більш високим ступенем розвитку і поглибленням змісту екологічної свідомості. Підставою для визначення рівнів розвитку екологічної свідомості служать сутність і характер провідної діяльності. Рівень екологічної свідомості залежить від повноти й об'єктивності знань особистості. Тобто, чим вищий рівень емпіричного і теоретичного у пізнанні, тим ґрунтовнішими є процеси формування свідомості.

При визначенні рівнів сформованості екологічної свідомості Медведєв В.І. та Алдашева А.А. виходять із специфіки її видів і виділяють три її рівні: нижчий (перший), другий й третій. На нижчому рівні ієрархії знаходиться базова (загальна) активна екологічна свідомість, на другому – науково-обгрунтована екологічна свідомість, на третьому – активна, творча екологічна свідомість або її ще називають професійна екологічна свідомість. Щодо загальної активної екологічної свідомості, то вона базується на життєвій очевидності того чи іншого явища і неспроможна розібратися у певних відношеннях, оскільки відсутні навички критичного аналізу тоді, як для науково-обгрунтованої екологічної свідомості критерієм істини є науковий експеримент на базі якого формуються наукові знання. Третій рівень є найвищим, ідеальним.

Вищезазначеним ученим вдалося простежити залежність рівня розвитку екологічної свідомості від домінуючого компонента, який визначає функції, кількісні та якісні показники розвитку свідомості. Так, наприклад, базова (загальна) активна екологічна свідомість характеризується тим, що емоційно-почуттєва складова знаходиться на першому плані, а інтелектуальна і вольова – на останньому. На науковому рівні розвитку екологічної свідомості інтелектуально-пізнавальний компонент домінує над всіма іншими складовими. Безумовно, значення кожного з компонентів на різних рівнях розвитку екологічної свідомості може бути відносно мале, але, як свідчать експериментальні дослідження авторів їхня наявність або відсутність майже завжди вдається простежити. Очевидно, що результати пізнання найвищого рівня – ідеї, мають визначальний вплив не лише на свідомість, а й на екологічний світогляд особистості. На думку Лисенко Н.В., принципово важливе значення ідеї полягає в тому, що в ній віддзеркалюється об'єктивно існуюча дійсність, дається її оцінка і формулюється практична мета діяльності особистості. Ідеї є принципово важливими у поясненні тих екологічних явищ, в умовах яких відбувається пошук нових способів і шляхів розв'язання породжених проблем [2, 7-10].

Найважливішим для характеристики особистості є типовий, провідний для неї спосіб відносин до іншої людини і, відповідно, до самого себе. Фахівці виділяють чотири принципових рівні у структурі особистості: езопів, групоцентричний, просоціальний (гуманістичний) і духовний (есхатологічний).

Відповідно до цієї структури особистості кожній сходинці відповідає своя орієнтація на зовнішній світ і змінюється вона за умови переходу на інший рівень розвитку. Разом з орієнтацією на світ змінюється відношення людини до природи. Отже, на першому і другому рівнях – Природа виступає як засіб існування людини, на третьому і четвертому – природа і людина партнери у навколишньому просторі, майбутнє яких залежить від їх співпраці. На практиці всі чотири рівні так чи інакше присутні в кожній людині, і в якийсь момент, хоча б епізодично, ситуативно перемагає один рівень, а в якийсь – інший. Однак, при цьому цілком можна говорити про деякий типовий для даної людини профіль відносин до Природи, а поєднавши всі вихідні показники в одну систему можна визначити рівні сформованості екологічної свідомості особистості, яка у своєму розвитку проходить декілька рівнів. Динаміка професіоналізму майбутніх педагогів в позитивний бік можлива в тому випадку, якщо процес екологічної підготовки студентів у вищій школі буде орієнтуватися на високий (еталонний) рівень їх екологічної свідомості. Для досягнення студентами високого рівня цієї важливої характеристики їх професіоналізму необхідна цілеспрямована і систематична робота по формуванню екологічної свідомості не лише в процесі аудиторних занять в умовах лекційно-семінарської системи, але й в ході навчально-виробничої практики.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Таким чином, необхідність розробки даної проблеми викликана відсутністю спеціальних робіт з цілісним, системним, компонентно-структурним та рівневим аналізом екологічної свідомості як особливого феномену особистості майбутнього вчителя біології як професіонала. Розкриття зазначеної проблеми дозволяє конкретизувати зміст екологічної свідомості.

У перспективі ми плануємо створити структурно-функціональну модель формування екологічної свідомості майбутніх вчителів біології (засобами навчально-виробничої практики) та визначити умови її реалізації.

Література

1. Большой Советский энциклопедический словарь. – М: Советская энциклопедия, 1990. – 1631 с.
2. Лисенко Н.В. Еколого – педагогічна культура вихователя дошкільного закладу. – Івано – Франківськ: Видавництво “Плай” Прикарпатського університету ім. В.Стефаника, 1994, - 243 с.
3. Мамешина О.С. Психологічні умови розвитку екологічної свідомості старшокласників у системі позашкільної освіти: Автореф. дис. канд. псих. наук: 19.00.07 / інститут педагогіки і психології професійної освіти академії педагогічних наук України. – К., 2004. – 25 с.
4. Украинский Советский энциклопедический словарь. В 3-х томах. – К., 1988. Т. 2.

А.В.Лисевич

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗАСОБАМИ ДІАЛОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ

В статье рассматривается проблема формирования культуры педагогического общения, раскрывается необходимость построения диалогических учебных ситуаций, демонстрируется положительная динамика уровней культуры педагогического общения.

The article considers the problem of formation of the Culture of pedagogic Intercourse, reveals the necessity of making up the dialogue training situations, and shows the positive dynamics of the levels of the culture of pedagogic intercourse.

Зміни, які відбуваються в Україні, визначають створення адекватних цим процесам педагогічних умов, таким чином обумовлюють необхідність усвідомленого реформування, проектування та побудови нової моделі освіти. Для цього